

УДК 331.5

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.30>

Олексій КЛОЧКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Ірина ІОНОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0001-9284-9308

Бібліографічний опис статті: Клочко, О., Іонова, І. (2023). Організаційно-інституційні основи соціального захисту громадян на ринку праці. *Ввічливість. Humanitas*, 2, doi: 2, 204–209, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.30>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН НА РИНКУ ПРАЦІ

Схарактеризовано організаційно-інституційні основи соціального захисту громадян на ринку праці.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності соціально-трудових відносин, а також відповідного інституційного забезпечення як основи соціального захисту громадян на ринку праці в сучасних умовах.

Доведено, що організаційною основою системи соціального захисту громадян є налагоджена система соціально-трудових відносин на ринку праці.

У статті уточнено визначення соціально-трудових відносин як комплексу адміністративно-правових, соціально-економічних, морально-психологічних прийомів та методів, спрямованих на процес включення робочої сили у ринок праці, а також як систему взаємовідносин між роботодавцями та найманими працівниками, що націлені на забезпечення достатньо рівня та якості життя громадян.

У дослідженні сформульовано, що організаційною основою застосування системи соціального захисту громадян є налагодження ефективних соціально-трудових відносин між усіма суб'єктами на ринку праці. За результатами вивчення наукових джерел було встановлено, що основними видами соціально-трудових відносин є: патерналізм, партнерство, конкуренція, солідарність, субсидіарність, конкуренція, конфлікт (за А. Колодом). За критеріями, визначеними О. Козновою, досліджено іншу класифікацію видів соціально-трудових відносин: за змістом діяльності, за суб'єктами, за об'єктом повноважень, за характером розподілу доходів, за способом спілкування, за ступенем регламентованості.

Запропоновані класифікації ні в якому разі не виключають одна одну, а, навпаки, доповнюють одна одну, слугують для формування складного цілісного уявлення про соціально-трудові відносини на ринку праці України.

Головні завдання та напрями соціального захисту безробітних реалізуються через мережу відповідних державних установ.

Державна служба зайнятості є головною інституцією, що забезпечує реалізацію державної соціальної політики з питань соціального захисту безробітних громадян. Установа є уніфікованим сервісним центром надання соціальних послуг та соціальної допомоги громадянам, які втратили роботу і потребують працевлаштування. У свою чергу, установа, що регулює соціально-трудові взаємовідносини між суб'єктами ринку праці, забезпечує контроль за дотриманням трудового законодавства, це – Державна служба України з питань праці. Означені установи становлять базу інституційного забезпечення системи соціального захисту безробітних громадян. На них покладені завдання політики зайнятості щодо надання відповідних соціальних послуг та допомог.

Ключові слова: соціальний захист, ринок праці, соціально-трудові відносини, безробітні громадяни, Державна служба зайнятості.

Oleksii KLOCHKO

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Romenska str., 87, Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Iryna IONOVA

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Romenska str., 87, Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0001-9284-9308

To cite this article: Klochko, O., Ionova, I. (2023). Orhanizatsiyno-instytutsiyni osnovy sotsialnogo zakhystu hromadyan na rynku pratsi [Organization and institutional foundations of social protection of citizens in the labor market]. *Vichlyvist. Humanitas*, 2, 204–209. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.30>

ORGANIZATION AND INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF SOCIAL PROTECTION OF CITIZENS IN THE LABOR MARKET

The organizational and institutional foundations of social protection of citizens in the labor market are characterized.

The purpose of the study is to determine the essence of social and labor relations, as well as the corresponding institutional support as the basis of social protection of citizens in the labor market in modern conditions.

It has been proven that the organizational basis of the system of social protection of citizens is an established system of social and labor relations in the labor market.

The article clarifies the definition of social and labor relations as a complex of administrative, legal, socio-economic, moral and psychological techniques and methods aimed at the process of inclusion of the workforce in the labor market, as well as a system of relations between employers and employees aimed at ensuring sufficient level and quality of life of citizens.

The study formulated that the organizational main application of the system of social protection of citizens is the establishment of effective social and labor relations between all subjects on the labor market. According to the results of the study of scientific sources, it was established that the main types of social and labor relations are: paternalism, partnership, competition, solidarity, subsidiarity, competition, conflict (according to A. Kolot). According to the criteria defined by O. Koznova, another classification of types of social and labor relations was investigated: according to the content of activity, according to subjects, according to the object of authority, according to the nature of income distribution, according to the method of communication, according to the degree of regulation.

The proposed classifications in no way exclude each other, but, on the contrary, complement each other, serve to form a complex and holistic view of social and labor relations in the labor market of Ukraine.

The main tasks and areas of social protection of the unemployed are implemented through the network of relevant state institutions.

The State Employment Service is the main institution that ensures the implementation of the state social policy on social protection of unemployed citizens. The institution is a unified service center for providing social services and social assistance to citizens who have lost their jobs and need employment. In turn, the institution that regulates social and labor relations between the subjects of the labor market and ensures control over compliance with labor legislation is the State Labor Service of Ukraine. These institutions form the basis of the institutional provision of the system of social protection of unemployed citizens. They are entrusted with the tasks of the employment policy regarding the provision of appropriate social services and benefits.

Key words: social protection, labor market, social and labor relations, unemployed citizens, State Employment Service.

Актуальність проблеми. Умови широких трансформаційних зрушень у соціально-економічному житті суспільства провокують поглиблення актуальних соціальних проблем скорочення виробництва, втрати роботи, а також безробіття як небезпечного соціально-економічного явища. Подолання проблем, пов'язаних із дисфункціональністю ринку праці, поширенням безробіття як короткотривалого, так і, найнебезпечніше, довготривалого, застійного безробіття, є одним із важливих завдань соціальної політики зайнятості.

Реалізація цих пріоритетних завдань покладено на систему соціального захисту населення у межах свого організаційно-інституційного забезпечення. Дотримання права громадян на свій соціальний захист є беззаперечним пріо-

ритетом соціальної політики, а також важливим є стимулювання їхнього добровільного прагнення, включення й конкурентоспроможності на ринок праці в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначимо, що до проблеми ефективної організації системи соціального захисту громадян саме на ринку праці звернена увага значної кількості науковців. Актуальним видається дослідження стану безробіття на ринку праці та розгляд основних механізмів їхнього соціального захисту (В. Пінчук, Д. Кей, 2016).

На предметну увагу заслуговує визначення багатоаспектності системи соціального захисту безробітних. Загальні тенденції та напрями соціального захисту безробітних громадян в умовах

ринкової економіки розкрито у наукових розвідках вітчизняних дослідників (Є. Болотіна, А. Мартиненко, В. Чаленко, 2020; В. Гапочка, 2022; Р. Шабанов, 2015).

Визначенню загальної методології соціально-трудових відносин, а також теорії й практики їх регулювання присвячено численні наукові праці науковців (А. Колот, 2003 та ін.). Специфіка соціально-трудових відносин на ринку праці в контексті безпечної трудової діяльності системно розглянута у наукових доробках вітчизняних авторів (С. Поторочин, 2014 та ін.), що мають концептуальне значення щодо розуміння сутності означеного поняття.

Важливим у контексті дослідження постає звернення до наукових позицій авторів, які аналізують систему соціально-трудових відносин як основу соціального захисту на ринку праці (О. Кознова, 2020 та ін.).

Однак, беручи до уваги стан й динаміку розвитку українського суспільства на сучасному етапі із усіма його трансформаційними політичними, соціально-економічними, військовими, духовними, фінансовими процесами, необхідність продовження глибинних й системних соціально-економічних реформ, система соціального захисту громадян на ринку праці потребує належної конкретизації своїх перспектив розвитку.

Мета статті. Визначити сутність соціально-трудових відносин, а також відповідне інституційне забезпечення як основу соціального захисту громадян на ринку праці в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повноцінне функціонування ринку праці, залучення якомога ширшого кола громадян до виробництва, різних галузей народного господарства, забезпечення якісних умов праці та достойної заробітної плати, реалізація головних трудових прав і свобод є головними завданнями системи соціального захисту населення у сфері зайнятості. На думку дослідників (О. Кознова, 2022; А. Колот, 2003; С. Поторочин, 2014; Р. Шабанов, 2015 та ін.) зазначене досягається за умови організації соціально-трудових відносин як основи соціального захисту на ринку праці.

За визначенням А. Колота соціально-трудові відносини визначаються як фундаментальна основа функціонування державної системи соціального захисту у сфері зайнятості і дієвим

механізмом подолання проблеми безробіття у суспільстві (А. Колот, 2003).

У свою чергу актуальною є позиція С. Поторочина, що визначає соціально-трудові відносини як певну сукупність адміністративних, правових соціально-економічних, морально-психологічних прийомів та методів, спрямованих на процес включення робочої сили у ринок праці, а також на відтворення на основі ринкових відносин – попиту, пропозиції, ринкової ціни (С. Поторочин, 2014).

Дослідниця О. Кознова установила, що сутністю соціально-трудових відносин на сучасному етапі розвитку ринку праці є своєрідний комплекс взаємовідносин між роботодавцями та найманими працівниками в умовах змін ринкової економіки, що націлені на забезпечення достатньо рівня та якості життя громадян, суспільства в цілому (О. Кознова, 2022).

Зазначимо, що характеристика цілісних соціально-трудових відносин передбачатиме дослідження сутності об'єкту, суб'єкту та предмету відносин у соціально-трудої сфері. Загальну сукупність цих елементів та відносин, що їх відображають, і будуть утворювати систему соціально-правових відносин (О. Кознова, 2022).

А. Колот пропонує класифікувати соціально-трудові відносини в залежності від способу їх регулювання на ринку праці, а також від методів вирішення трудових проблем і спорів.

Отже видами соціально-трудових відносин (за А. Колотом) є:

Патерналізм, що характеризується великим ступенем регламентації соціально-трудових відносин (забезпечення потреб населення, працівників) з боку держави або керівництва підприємства.

Партнерство, як вид соціальних відносин, що передбачає здійснення соціально-правового захисту інтересів суб'єктів соціально-трудових відносин, а також їхня самореалізація в соціальному політику.

Конкуренція в умовах ринкової економіки передбачатиме взаємоповагу, досконалість у відносинах між громадянами або колективами.

Солідарність передбачатиме загальну соціальну відповідальність й взаємодопомогу, на основі спільності інтересів соціальної групи.

Субсидіарність характеризуватиме прагнення особистості до відповідальної поведінки з метою досягнення цілей і дій під час вирішення соціально-трудових проблем.

Дискримінація в умовах трудових взаємовідносин передбачатиме незаконне нехтування чи обмеження прав і свобод громадян у процесі соціально-трудова відносин. Дискримінаційні прояви можуть проявлятися щодо віку, раси, національності, статі, соціального становища (наприклад, безробітні) конфесії та ін. ознаках, а також під час вибору професії, здобуття освіти, просування по службі, оплати праці, звільненні тощо.

Конфлікт встановлюється як крайня міра протиріч у соціально-трудова відносинах. Найпоширенішими формами прояву трудових конфліктів є: трудові спори, страйки, масові звільнення (локауту) (А. Колот, 2003).

Зауважимо, що дещо інший підхід до класифікації соціально-трудова відносин використала О. Кознова (рис. 1).

Дослідниця стверджує, що в залежності від конкретного соціально-економічного простору, в якому відбувається професійна взаємодія суб'єктів праці, а також із урахуванням персоніфікації цих же суб'єктів, виділяє рівні реалізації соціально-трудова відносин (рис. 2).

Відповідно, за визначеною схемою, рівень соціально-трудова відносин на ринку праці прямо буде залежати від загальних особливостей усіх суб'єктів соціально-трудова відносин (найманий робітник, роботодавець, підприємства, безробітний, держава через відповідні інституції) і буде визначається властивостями соціально-економічного середовища, в якому функціонують ці суб'єкти (О. Кознова, 2022; С. Поторочин, 2015).

Зазначимо, що запропоновані класифікації не у якому разі не виключають одна одну, а, навпаки, доповнюють одна одну, слугують для формування

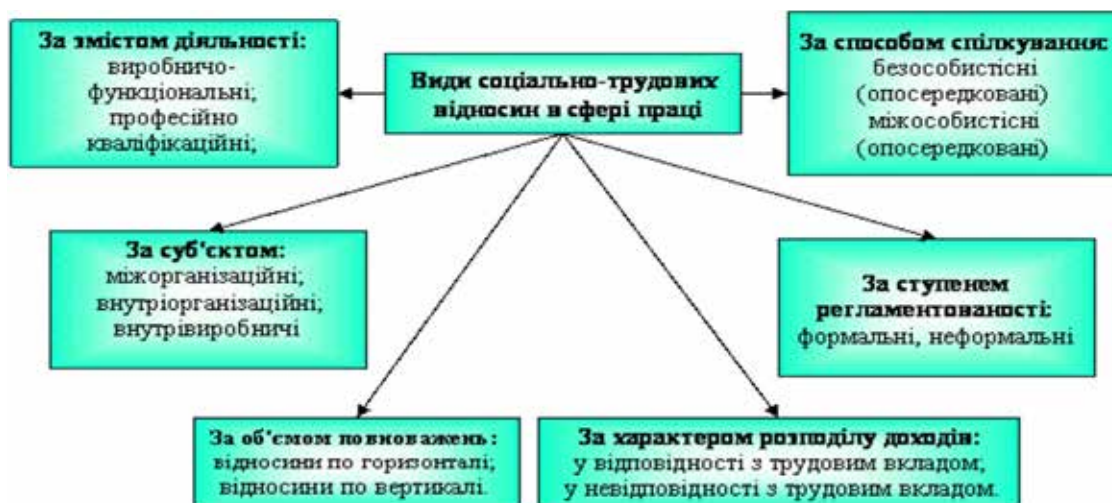

Рис. 1. Загальна схема видів соціально-трудова відносин (за О. Козновою)

(О. Кознова, 2022).

Рис. 2. Рівні соціально-трудова відносин

(О. Кознова, 2022).

складного цілісного уявлення про соціально-трудо-
дові відносини на ринку праці України.

З метою регуляції соціально-трудо-
вих відносин система соціального захисту зосереджує
зусилля на створенні відповідних соціальних про-
грам, що охоплюють такі напрямки, як: безробіт-
них, сферу зайнятості, соціальну політику; умови
праці, міграційну й демографічну політику.

Значимо, що виконання завдань із соці-
ального захисту, дотримання основних поло-
жень трудового законодавства щодо громадян,
подальше їхнє залучення до системи соціально-
трудо-
вих відносин, покладено на відповідні
соціальні державні інституції. Такими інститу-
ціями визначаємо регіональні представництва
й філії Державної служби зайнятості «Держав-
ний центр зайнятості» та Державної служби
України з питань праці.

Державна служба зайнятості є головною
інституцією, що забезпечує реалізацію державної
соціальної політики з питань соціального захисту
безробітних громадян. Установа є уніфікованим
сервісним центром надання соціальних послуг
та соціальної допомоги громадянам, які втратили
роботу і потребують працевлаштування.

Значимо, що регіональні представництва
та філії Державної служби зайнятості висту-
пають соціальними посередниками на ринку
праці між роботодавцями та безробітними
громадянами. На них покладені функції із без-
оплатного сервісу для безробітних (взяття на
облік, професійне консультування, ведення
необхідної документації, пошук місця роботи,
підбір персоналу тощо). Служба також пропо-
нує послуги з державного соціального страху-
вання на випадок безробіття, а також здійснює
виплати грошових коштів у зв'язку із тимчасо-
вою втратою роботи.

Відповідно до головних засад соціального
захисту безробітних громадян на Державну
службу зайнятості покладені наступні завдання:

- реалізація соціальної політики держави
у сфері зайнятості населення, трудової міграції
та соціального забезпечення безробітних;
- проведення якісного аналізу стану сучас-
ного ринку праці;
- сприяння громадянам у підборі відповід-
ної роботи, а також надання послуг роботодав-
цям щодо підбору кваліфікованого персоналу;
- підготовка, перепідготовка, перекваліфі-
кація, неформальне професійне навчання пра-

цівників відповідно соціальних запитів робото-
давців, умов та потреб ринку праці;

- активна участь в організації заходів прове-
дення громадських, відновлювальних, виправних
та інших робіт, що носять тимчасовий характер;
- усебічне сприяння громадянам в реалізації
ініціатив ведення підприємницької діяльності;
- активна участь в організації заходів, спря-
мованих на запобігання масовому звільненню
працівників, з профілактики настання страхо-
вих випадків, сприяння соціальної та професій-
ної мобільності робочої сили;
- проведення професійної орієнтації серед
різних соціальних груп населення;
- додаткове сприяння у працевлаштуванні
окремих категорій громадян (людей пенсій-
ного, передпенсійного віку, людей з інвалід-
ністю, військовослужбовців та ветеранів, непо-
внолітніх) які будуть конкурентоспроможні на
ринку праці (сайт установи «Державна служба
зайнятості «Державний центр зайнятості»).

Установа, що регулює соціально-трудо-
ві взаємовідносини між суб'єктами ринку праці,
забезпечує контроль за дотриманням трудового
законодавства, це – Державна служба України
з питань праці (Держпраці).

На службу Держпраці покладені завдання із:

- здійснення нагляду та контролю за додер-
жанням законодавства про працю;
- здійснення нагляду та контролю у питан-
нях зайнятості населення;
- реалізації державної політики з питань
охорони праці, промислової безпеки;
- забезпечення реалізації загальнообов'язко-
вого державного соціального страхування у сфері
безробіття, від нещасного випадку на виробни-
цтві та професійного захворювання, які спричи-
нили втрату працездатності, у зв'язку із втратою
працездатності;
- здійснення контролю у частині призна-
чення, нарахування та виплат соціальної допо-
моги, грошових компенсацій, надання соці-
альних послуг та інших видів соціального
забезпечення з метою дотримання прав і гаран-
тій громадян (сайт установи «Державна служба
України з питань праці»).

Висновки та перспективи подальших дослі-
джень. Таким чином, стверджуємо, що органі-
заційною основою системи соціального захисту
безробітних громадян є налагоджена система
соціально-трудо-
вих відносин на ринку праці.

Головні завдання та напрями соціального захисту безробітних реалізуються через мережу державних установ – регіональні представництва й філії Державної служби зайнятості та Державної служби України з питань праці. Означені установи ставлять базу інституційного забезпечення системи соціального захисту без-

робітних громадян. На них покладені завдання політики зайнятості щодо надання відповідних соціальних послуг та допомог.

Значимо, що перспективним напрямом подальших досліджень постають наукові розвідки й дослідження особливостей регулювання ринку праці в умовах дії воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотіна Є. В., Мартиненко А. К., Чаленко В. П. Аналіз основних тенденцій соціального захисту безробітних в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). С. 183–189.
2. Гапочка В. М. Соціальний захист безробітних: реалії сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія. Право. 2022. Вип. 74. Част. 1. С. 171–175.
3. Кознова О. Сім ознак трудових відносин та правонаступництво: що пропонує урядовий законопроект. URL: https://biz.ligazakon.net/news/201556_sm-oznak-trudovikh-vdnosin-ta-pravonastupnistvo-shcho-proponu-uryadoviy-zakonoproekt (дата звернення: 21.06.2023).
4. Колот А. М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання : монографія. К. : КНЕУ, 2003. 230 с.
5. Пінчук В. О., Кец Д. О. Безробіття та соціальний захист населення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Част. 3. С. 6–8.
6. Поторочин С. О. Соціально-трудові відносини в контексті безпечної трудової діяльності. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2912> (дата звернення: 21.06.2023).
7. Сайт установи «Державна служба зайнятості «Держаний центр зайнятості». URL: <https://www.dcz.gov.ua/> (дата звернення: 21.06.2023).
8. Сайт установи «Державна служба України з питань праці». URL: <https://dsp.gov.ua/> (дата звернення: 21.06.2023).
9. Шабанов Р. І. Доктрина зайнятості як складова соціального захисту населення від безробіття : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. К, 2015. 42 с.

REFERENCES:

1. Bolotina Y. V., Martynenko F. K., & Chalenko V. P. (2020). Analiz osnovnykh tendentsiy sotsialnogo zakhystu bezrobitnykh v Ukraini. [Analysis of the main trends of social protection of the unemployed in Ukraine]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbas*, 3(61), 183–189 [in Ukrainian].
2. Napochka V. M. (2022). Sotsialnyy zakhyst bezrobitnykh: realiyi sohodennya. [Social protection of the unemployed: realities of today]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 74/1, 171–175 [in Ukrainian].
3. Koznova O. (2020). Sim oznak trudovykh vsdnosyn ta pravonastupnytstvo: shcho proponye uryadovyy zakonoproekt [Seven signs of labor relations and succession: what the government bill proposes]. biz.ligazakon.net/news/201556_sm-oznak-trudovikh-vdnosin-ta-pravonastupnistvo-shcho-proponu-uryadoviy-zakonoproekt. Retrieved from: https://biz.ligazakon.net/news/201556_sm-oznak-trudovikh-vdnosin-ta-pravonastupnistvo-shcho-proponu-uryadoviy-zakonoproekt [in Ukrainian].
4. Kolot A. M. (2003). Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriya i praktyka rehulyuvannya [Social and labor relations: theory and practice of regulation]. К. : KNEU [in Ukrainian].
5. Pinchuk V. O., & Kets D. O. (2016). Bezrobittya ta sotsialnyy zakhyst naseleennya. [Unemployment and social protection of the population]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 7/3, 6–8 [in Ukrainian].
6. Potorchyn S. O. (2014). Sotsialno-trudovi vidnosyny v konteksti bezpechnoyi trudovoyi diyalnosti. [Social and labor relations in the context of safe work]. *Elektronnyy zhurnal «Efektyvna ekonomika» – Electronic magazine «Efficient Economy»*, 4 [in Ukrainian].
7. Sayt ustanovy «Derzhavna sluzhba zaynyatosti» [Website of the State Employment Service «State Employment Center»]. www.dcz.gov.ua. Retrieved from: <https://www.dcz.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Sayt ustanovy «Derzhavna sluzhba Ukrayiny z pytan pratsi» [Website of the «State Service of Ukraine on Labor Issues» institution]. dsp.gov.ua. Retrieved from: <https://dsp.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Shabanov R. I. (2015). Doktryna zaynyatosti yak skladova sotsialnoho zakhystu naseleennya vid bezrobittya [The doctrine of employment as a component of social protection of the population against unemployment]. К. [in Ukrainian].